

4. Меркулова Н. Інноваційний освітній процес в Україні / Н. Меркулова. – URL:http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/5_2011/10.pdf.
5. Михайліченко М., Рудик Я. Освітні технології: навч. посіб. Київ: КОМПРИНТ, 2016 583 с.
6. Про вищу освіту: Закон України. *ВВР України*. 2014. № 37/38. Ст. 2004.
7. Ревенко Т. Щодо питання сутності освітнього процесу у вищій школі. *Публічне управління XXI століття: світові практики та національні перспективи*: зб. тез XVIII Міжнар. наук. конгресу, 26 квіт. 2018 р. Харків: Вид-во ХарPI НАДУ "Магістр", 2018. С. 331–334.
8. Туркот Т. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Кондор, 2011. 628 с.
9. Філоненко М. Психологічні особливості процесу структури учіння студентів-медиків. *Психологія і особистість*. 2015. № 1 (7). С. 186–198.
10. Фіцула М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2006. 352 с.

Надійшла до редколегії 07.09.2018 р.

УДК 351.131.7:631.15

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВОДНИМ ГОСПОДАРСТВОМ УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (друга половина XVIII ст. – до 1917 р.)

Рябець К. А.,

к.ю.н., доц., докторант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту,
Національна академія державного управління при Президенті України,
м. Київ

Проаналізовано нормативно-правову базу діяльності органів управління на державному та місцевому рівнях колишньої Російської імперії, положення якої діяли на території України та визначали державну політику у водній галузі. Викладено напрями державної водної політики окремих періодів тієї епохи. Сформульовано висновки щодо ефективності тогочасної державної водної політики.

Ключові слова: публічне управління, міністерство, управління, департамент, державна водна політика, водне господарство.

Ryabets K. A.,

*PhD in Law, Associate Professor,
Doctorate in the Department of Parliamentarism and Political Management, NAPA, Kiev*

POLITICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF PUBLIC WATER MANAGEMENT IN UKRAINE DURING THE RUSSIAN EMPIRE (second half of the XVIII century until 1917)

The analysis of normative-legal base for the activities of the governing bodies at the state and local levels of the Russian Empire, the provisions of which acted on the territory of Ukraine, and determined the state policy in the water sector, was made. The directions of the state water policy, which were carried out during separate periods of the reign of the emperors, are outlined. Formulated conclusions on the effectiveness of state water policy during the Russian Empire.

Key words: public administration, ministry, management, department, state water policy, water management.

Постановка проблеми. Кожна галузь національної економіки має свою історію, яка визначила її подальше формування. Водне господарство в цьому аспекті не є винятком. Зародження і становлення цієї галузі економіки відбувається під впливом відповідних політико-правових

© Рябець К. А., 2018

чинників, що мають певні особливості залежно від окремого історичного періоду. Тривалий період перебування українських земель під політичною протекцією Російської імперії спонукав нас дослідити тогочасні політико-правові аспекти розвитку публічного управління водним господарством України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні фрагментарно досліджено деякі засади зародження водного господарства України часів російського протекторату. Зокрема, щодо окресленого історичного періоду О. Дроваль та А. Мірошніченко дослідили деякі аспекти правового регулювання земель водного фонду на території України [5; 6; 12], М. Солюха проаналізувала формування правового механізму державного регулювання використання водно-ресурсного потенціалу України [18]. Своєю чергою, питання щодо політико-правових аспектів розвитку публічного управління водним господарством України за часів Російської імперії нині не стало предметом окремої наукової праці.

Метою статті є проведення історичного аналізу політико-правових аспектів публічного управління водним господарством України за часів Російської імперії. Для реалізації мети дослідження необхідно вирішити такі завдання: дослідити нормативно-правову базу діяльності органів управління на державному та місцевому рівнях Російської імперії, положення якої діяли на території України та визначали державну політику у водній галузі; викласти напрями державної водної політики, здійснюваної в періоди правління окремих імператорів; навести висновки щодо ефективності державної водної політики тих часів.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з другої половини XVIII ст. більшість українських земель поступово почали переходити під протекцію Російської імперії. Саме тому в цей історичний період розвиток вітчизняної водогосподарської діяльності здійснювався в розрізі її політико-правового курсу, що відбився в низці законодавчих актів. Передусім ідеться про відповідні норми цивільного права, що закріплювали право власності на води та право водокористування.

Насамперед зупинімося на аналізі Зведення законів Російської імперії (далі – Зведення законів). Свого часу Д. Флексор (1912 р.) писав, що в чинному законодавстві є порівняно велика кількість окремих статей із питань водного права. Та оскільки їх безсистемно розпорошено по різних томах і частинах Зведення законів, то приписи, що лежать в основі їх, найімовірніше являють сирий матеріал з водного права, а не положення з законодавчої регламентації [22, с. 14].

Дослідженню правового регулювання водних відносин за часів Російської імперії приділяють значної уваги сучасні російські вчені. Зокрема, за результатами його здійснення Д. Сиваков дійшов слушного висновку, що в Російській імперії правове регулювання водних відносин було роз'єднаним і неповним. Окрім того, він акцентує увагу на тому, що відповідно до роз'яснень правлячого Сенату природні водні об'єкти (річки та озера) не вважалися об'єктом права власності. Законодавство захищало інтереси прибережних землевласників, від яких залежало проведення каналів та інших водогосподарських робіт [17, с. 4].

Подібної точки зору додержується А. Суликова, яка відзначає, що правова регламентація в досліджуваній історичний період у водній сфері відрізнялася неповнотою і роз'єднаністю. На її думку, то було наслідком

національних особливостей становлення та розвитку російської державності і невисокого рівня розвитку промисловості. З огляду на значення природних водних об'єктів (річок і озер) для торгівлі та охорони російських кордонів їх не визнавалося приватною власністю. Право власності держави поширювалося як на судноплавні, так і несудноплавні річки [19, с. 8].

Останніми роками у вітчизняному науковому колі досить популярним є аналіз положень Зведення законів на предмет правового регулювання водних відносин. Викладаючи його результати, О. Дроваль акцентує увагу на тому, що в царській Росії землі, зайняті ріками, річками, ярами, болотами, ставками та іншими незручними місцями, відносились до земель, незручних для ріллі й сінних покосів. Однак при межуванні земель вони залишалися у власності володільців, до чийх маєтків їх було віднесено, та відображались на планах і в межових книгах (скільки десятин під кожним із цих місць знаходиться). Як і раніше, озера, ріки, річки, що ніколи не пересихали, слугували земельними межами [6, с. 17].

Свою чергою, Л. Заставська пише, що законодавство досліджуваного історичного періоду класифікувало так звані сервітутні права на обмеження права участі загального і права участі приватного. Обмеження у праві власності, встановлене законом на користь усіх без винятку, називалося правом загальної участі [8, с. 148]. Т. Калиниченко додає, що право загальної участі вважалося відносинами публічними, а не приватними, тому охоронялося в адміністративному, а не судовому порядку. Це право могло бути припинено чи змінено виключно на підставах, зазначених у законах [9, с. 30–31].

Зауважимо, що право загальної участі регламентувалося положеннями ст. 434, 437–442 Зведення законів (Закони цивільні) [16, с. 83–85]. Зокрема, ними визначалося, що право проходу та проїзду по великих шляхах та по водних сполученнях складає загальне користування усіх без винятку (ст. 434) [16, с. 83]. На берегах річок та інших водних сполучень визначалося простір землі для линвової тяги суден і плотів та інших потреб судноплавства (ст. 437) [16, с. 83]. Закон зобов'язував прибережних власників: утримуватися від будівництва на судноплавних річках млинів, гребель, інших перегородок, від яких річки засмічуються і для судноплавства стають непридатними; допускати прохід та проїзд людей, що займаються підйомом річкових суден; дозволяти баржам та іншим суднам зупинятися біля берегів, причалувати до них, вивантажувати свої товари без всякої оплати; спускати воду зі своїх млинів на вимогу керівництва шляхів сполучення (ст. 438) [16, с. 84].

Г. Ковалик, досліджуючи главу Зведення законів (Закони цивільні) під назвою “Право участі приватного”, пише, що її “норми містять елементи різних правових інститутів, а тому їх умовно можна поділити на групи. До першої групи належать норми, що встановлювали обмеження права власності в інтересах сусідів. Сюди належить: 1) право власника земель та сінокосів, що знаходилися вгорі ріки, вимагати від сусіда, щоб той греблю не піднімав річкової води та нею не затоплював його лугів, пасовищ і не зупиняв роботу його млина (п. 1 ст. 442 ЗЗЦ); 2) право господаря дому вимагати від сусіда: ... не виливати воду ... на його дім чи двір, не робити стік з покрівлі на його двір, а робити його на свою сторону ... (ст. 445 ЗЗЦ). Такі норми ми розглядаємо як законні обмеження права власнос-

ті. До наступної групи відносимо право проходу та проїзду, що становило предіальний сервітут, який дійсно передбачав право користування чужим майном. Власник, який користувався землями чи промислами в межах державних чи приватних земельних ділянок, мав право проходу та проїзду до них (ст. 448 ЗЗЦ). Якщо внаслідок зміни течії річки, що була межею володінь, одна зі сторін позбавиться водопою, слід надати до річки дорогу (ст. 451 ЗЗЦ). Ці права за змістом відповідали позитивному сервітуту. Третю групу становили договірні сервітуту, можливість встановлення яких передбачалася в законі. Сюди належить право за згоди сусіда: приєднати греблю до його берега. Право приєднати греблю до чужого берега полягало в можливості власника одного берега приєднати греблю, побудовану на його ділянці, до протилежного берега, який перебував у власності іншої особи (п. 2 ст. 442 ЗЗЦ)” [10, с. 172].

Безумовно, вищевикладені правові положення на українських землях відігравали роль фундаментальної основи в реалізації органами державного та місцевого управління напрямів державної політики у сфері водогосподарської діяльності. Остання в певні історичні проміжки часу мала свою специфіку залежно від особливостей управлінської діяльності кожного конкретного правителя.

Насамперед відзначимо, що в Російській імперії політико-правове формування водного господарства мало найбільш прогресивний характер за часів правління **Петра I** (1696–1725). Вважається, що перші спроби запровадження загальних державних правил використання водних ресурсів на території Російської імперії були здійснені саме Петром I [18, с. 173]. При ньому було створено першу книгу з гідроенергетики “Книга о способах, творящих водохождение рек свободное” [4, с. 2]. У ній можна було знайти рекомендації з регулювання русел річок та берегоукріплення з детальним викладом необхідних робіт [20, с. 29].

Указом Петра I від 30 березня 1701 р. вперше в Росії заборонялося розчищення лісу під рілля і сінокоси на відстані 30 верст від сплавних річок. Указами в період 1718–1721 рр. турботу про зміцнення берегів річок від розмивання було покладено на населення, введено заборони на перероблення деревини по берегах річок, “щоб від тих трісок і сміття річки не засмічувалися” [1, с. 42].

У XVIII ст. за Петра I широке використання також отримав такий вид меліорації земель, як осушення, яке було задіяно під час будівництва Санкт-Петербургу, який знаходився на болотистій місцевості (спорудження осушувальних каналів); поряд з цим ішло велике гідротехнічне будівництво [15, с. 127].

Окрім того, до заслуг Петра I відносять створення флоту. Зокрема, науковці відзначають, що за Петра I було відвойовано виходи до морів. Для того щоб Російська імперія затвердилася як морська держава, їй необхідний був флот і відповідні знання щодо морського судноплавства. Для цього Петро I споряджав численні експедиції. Вони збирали величезний матеріал, складали географічні карти, атласи судноплавства, проводили вимірювання глибин річок, морів і озер. За вказівкою Петра I здійснювалося спостереження за рівнем води в річках; рівні високих вод позначали на стінах міських будинків, монастирів і церков [20, с. 30–31]. Відповідно, зробивши Російську імперію морською державою, Петро I на багато років визначив політику водного господарства [20, с. 33].

Надалі розвиток водогосподарської діяльності спостерігався за часів правління **Катерини II** (1762–1796). Зауважимо, що відповідно до її Указу в 1782 р. було створено Гідравлічний корпус у зв'язку з “умножением в Государстве нашем различных водных работ”. У його штаті передбачалося “восемь гидравликов первой степени и восемь водяных строителей, или гидравликов второй степени” [21].

Указом Катерини II закладалося майбутнє водного господарства, оскільки ним наказувалося “теми работами управлять и механику, гидравлику, гидротехнику изучать” [20, с. 33].

За часів імператора **Павла I** (1796–1801) у 1797 р. Керуючим усіма водними шляхами Росії було призначено новгородського губернатора Я. Сіверса. У лютому 1798 р. за проектом, підготовленим Я. Сіверсом, було створено Департамент водних комунікацій, що мав такі права, як і колегії Сенату. Згодом його було неодноразово реорганізовано, при цьому обов'язковою умовою залишався пріоритет інженерних кадрів в управлінні й складанні проектів [20, с. 33].

На початку XIX ст. державно-адміністративні реформи і перетворення у суднобудуванні пов'язано з діяльністю **Олександра I** (1801–1825). 8 вересня 1802 р. вийшов Маніфест про створення міністерств, за яким створюється Міністерство морських сил, перейменоване у 1815 р. на Морське міністерство. У подальшому з'являється низка указів стосовно суднобудування та військово-морського флоту [3, с. 306–307].

Окрім того, відзначимо, що в складі Міністерства морських сил було утворено Адміралтейський департамент, до повноважень якого входила і гідрографічна діяльність. Далі у 1809 р. для розширення функцій з метою виявлення судноплавних умов річок і можливості спорудження сполучних каналів, освоєння річок Адміралтейський департамент було реорганізовано в Експедицію водних комунікацій, яку в 1820 р. було перейменовано в Управління водними і сухопутними сполученнями [20, с. 34].

Підсумком багаторічних досліджень, пов'язаних з інтересами водного транспорту, став Гідрографічний атлас Російської імперії, виданий у 1832 р. в період царювання **Миколи I** (1825–1855) [2, с. 135].

За часів **Олександра II** (1855–1881) на найбільш значущих внутрішніх водних шляхах країни відкрито 132 постійних водомірних пости й гідрометричні станції для вивчення режиму рівнів водності річок. Вийшла книга “Воды России по отношению к ее населению”, у якій було надано узагальнену характеристику гідрографії країни [21].

Окрім того, у цей період була поширеною практика Міністерства внутрішніх справ надсилати на місця підготовлені Медичним департаментом циркуляри, що вносили порядок надання дозволів на будівництво в містах заводів, фабрик та інших промислових об'єктів, діяльність яких могла загрожувати здоров'ю населення. Наприклад, у циркулярі від 10 жовтня 1872 р. наголошувалося, що губернська влада могла надавати дозвіл щодо будівництва на території міста заводів і фабрик, спроможних забруднювати повітря чи воду, тільки після погодження з органами місцевого самоврядування – міськими управами [14, с. 109].

За правління **Олександра III** (1881–1894) розпочато освоєння в водогосподарських цілях малих річок. У 1892–1894 рр. було організовано експедицію після тяжкого неврожаю та голоду 1891–1892 рр., що охопили

16 губерній європейської Росії з населенням 35 млн людей. Особлива експедиція з випробування та обліку різних способів і прийомів лісового та водного господарства в степах Росії була заснована за розпорядженням Міністра землеробства і державного майна М. Островського при лісовому департаменті міністерства. Географія досліджень включала три вододіли, площа яких охоплювала приблизно 15 тис. десятин: Волга – Дон, Дон – Донець, Донець – Дніпро [23, с. 216].

Досить бурхливого розвитку водне господарство отримало за часів **Миколи II (1894–1917)**. У період його царювання в 1894 р. при Міністерстві землеробства і державного майна було створено Відділ земельних покращень, який вирішував великі водогосподарські проблеми Російської імперії [21]. Почали організовувати відповідні експедиції. Зокрема, у Чернігівській губернії дослідження боліт проводив інженер-гідротехнік однієї з таких експедицій Є. Оппоков. За результатами свого дослідження він запропонував осушити 22 болота площею 354743 дес., тобто 7,5 % площі губернії. Коштом земства було видано його книгу “Матеріали з дослідження боліт Чернігівської губернії”. У ній Є. Оппоков дійшов висновку, що осушення боліт є прямою і невідкладною справою земства, бо приведе до збільшення кількості родючих земель. Викладене стало підставою здійснення земствами масштабних робіт з осушення боліт [7, с. 127–128].

У 1899 р. було організовано Управління водних шляхів Міністерства шляхів сполучення, що продовжило дослідження річок Російської імперії. Воно вирізнялося охопленням великої кількості водних об’єктів. Починаючи з 1901 р. Управління почало видавати “Матеріали для описання русських рек і історії улущення их судоходных условий”. Поряд із дослідженням великих річок, озер і вододілів для транспортних цілей, Міністерством землеробства і державного майна велися великі дослідні роботи з вивчення водних об’єктів на території Росії з метою зрошення й осушення земель. Управління проіснувало до 1917 р. [20, с. 33–34].

Досліджуваний історичний період ознаменувався прийняттям першого закону у сфері меліорації. Це були затверджені 20 травня 1902 р. “Правила об устройстве канав и других водопроводных сооружений на чужих землях для осушительных, оросительных и обводнительных целей”, що ввійшли до Статуту сільського господарства. Упровадження Правил супроводжувалося безліччю недоліків, що ускладнювали застосування їх [15, с. 127].

Зокрема, окремі земства наголошували на залежності результатів меліоративних робіт від поведінки приватних землевласників. Закон не давав повною мірою відповідей на запитання: як бути у разі незгоди господаря на проведення робіт на ключовій для облаштування каналу ділянці? Разом із цим можливе рішення Особливої змішаної губернської чи повітової комісії про примусове вилучення таких земель значно здорожчувало роботи, тому до введення цього права організатори не вдавалися [13, с. 212].

Пропозиції щодо створення спеціального державного органу, у віданні якого знаходилися б питання наукового, технічного та юридичного регулювання водних запасів країни, що пролунали ще в період діяльності міжурядової експедиції 1894–1900 рр. під керівництвом генерала О. Тілло, було нарешті реалізовано на практиці [23, с. 216]. У 1904 р. для регулювання й охорони водного господарства країни, розроблення його законодавчих основ у складі Головного управління землеустрою і землеробства (ГУЗіЗ), наступника Міністерства землеробства і державного майна, було утворе-

но Гідрологічний комітет. До його складу входили представники від Імператорського двору, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції, Міністерства фінансів, Міністерства шляхів сполучення, Військового міністерства, Імператорського російського географічного товариства, департаменту землеробства, лісового департаменту ГУЗіЗ, фахівці з гідротехніки, геології, сільського господарства, лісівництва, юристи. На засіданнях Гідрологічного комітету здійснювалося обговорення конкретних проблем водного і сільського господарств, їхніх правових основ [24, с. 337].

У 1908 р. за подачею вченого Г. Хлопіна публікуються перші в Російській імперії “Санитарные требования, которым должны удовлетворять воды, спускаемые в общественные водоемы”, де наголошувалося, що стічні води не повинні містити отруйних речовин і не повинні викликати змін фауни та флори водоймищ [11, с. 104].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. За часів перебування українських земель у складі Російської імперії водогосподарські відносини зазнали суттєвих еволюційних змін. Цей період ознаменувався напрацюванням низки правових джерел, що містили нові напрями державної водної політики, зокрема щодо санітарної охорони вод. Окрім того, створювалися органи управління, що спеціалізувалися на управлінській діяльності у сфері водопостачання, меліорації земель. При цьому система органів управління у водогосподарській сфері характеризувалася нестабільністю, оскільки постійно зазнавала реорганізаційних змін. З огляду на викладене вести мову про ефективне управління водогосподарською діяльністю у досліджуваному історичному періоді на рівні державних та місцевих органів вельми проблематично.

Перспективами подальших досліджень щодо окресленої тематики є аналіз політико-правових засад наступних історичних періодів розвитку публічного управління у водному господарстві України.

Список використаних джерел

1. Арутюнян Д. А. Историко-правові аспекти розвитку державного контролю у сфері ведення лісового господарства в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 5. С. 41–45.
2. Боровицька А. Г. Историко-правові передумови формування й розвитку кадастрової справи щодо стану водних об'єктів України. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2 (3). С. 133–141.
3. Вдовиченко Є. В. Суднобудування та Чорноморський флот на початку ХІХ ст. *Науковий вісник Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського*. Серія: Історичні науки. 2013. Вип. 3-35. С. 306–311.
4. Доровская Н. Управление водным хозяйством государства: опыт России и стран мира. URL: <http://www.cawater-info.net/review/pdf/dorovskaaya.pdf> (дата звернення: 07.06.2018).
5. Дроваль О. М. Деякі аспекти правового регулювання земель водного фонду на території України часів Російської імперії. *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/u/jrn/tipp_2015_2_15 (дата звернення: 07.06.2018).
6. Дроваль О. М. Правовий режим земель водного фонду України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2016. 226 с.
7. Заєць О. Земська меліорація на Чернігівщині, або Чому на Лівобережному Поліссі так мало боліт. *Сіверянський літопис*. 2012. № 1/2. С. 127–133.
8. Заставська Л. П. Феодальна латифундизація і становлення державного феодалізму в ХVІІ–ХІХ ст. *Право і суспільство*. 2014. № 5-2. С. 146–151.
9. Калиниченко Т. Г. Исторические предпосылки развития частных и публичных начал в водных отношениях России. *Аграрное и земельное право*. 2005. № 7. С. 27–37.
10. Ковалик Г. Правове регулювання сервітутів на українській землях в складі Російської імперії в кінці ХVІІІ – на початку ХХ ст. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 2(6). С. 170–177.

11. Коцур Н. Дослідження в галузі гігієни – важлива складова розвитку науки в Новоросійському (Одеському) університеті (кінець XIX – початок XX століття). *Краєзнавство*. 2015. № 1/2. С. 99–105.
12. Мірошніченко А. М. Земельне право України: підручник. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. 678 с.
13. Нечипоренко О. М. Історичний аспект становлення та розвитку господарських структур в системі зрошувального землеробства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 6. С. 210–214.
14. Орленко В. В. Законодавчі акти центральної влади як основне джерело регулювання санітарно-епідеміологічного благополуччя населення на території Російської імперії у XIX – на початку XX ст. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 2 (27). С. 105–112.
15. Пышьева Е. С. История развития законодательства в области мелиорации земель в России. *Журнал российского права*. 2014. № 5. С. 126–134.
16. Свод законов Российской империи. Т. 10. Ч. I: Законы гражданские. URL: <https://www.runivers.ru/upload/iblock/3b1/10-1.pdf> (Дата звернення: 07.06.2018).
17. Сиваков Д. О. Водное право: учеб.-практ. пособие. М.: Юстицинформ, 2007. 262 с.
18. Солоха М. Т. Формування правового механізму державного регулювання використання водно-ресурсного потенціалу України: історичний аспект. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 2. С. 171–182.
19. Сусликова А. В. Развитие законодательства о праве собственности на водные объекты. Теоретические и практические аспекты развития юридической науки: сб. науч. тр. по итогам междунар. науч.-практ. конф. – Ростов-н/Д., 2014. URL: <http://izgon.ru/articles/teoreticheskie-i-prakticheskie-aspekty-razvitiya-yuridicheskoy-nauki-sbornik-nauchnykh-trudov-po-ito/seltsiya-3-grazhdanskoe-pravo-predprinimatelskoe-pravo-semeynoe-pravo-mezhdunarodnoe-chastnoe-pravo/razvitie-zakonodatelstva-o-prave-sobstvennosti-na-vodnyye-obekty/> (Дата звернення: 07.06.2018).
20. Управление водными ресурсами России. М.: АМА-ПРЕСС, 2008. 288 с.
21. Федеральное агентство водных ресурсов. История. Российская империя. URL: <http://voda.mnr.gov.ru/favr/history/> (Дата звернення: 07.06.2018).
22. Флексор Д. Действующее законодательство по водному праву. СПб., 1912. С. 11–14.
23. Цинцадзе Н. С. Демозэкологические и эколого-правовые проблемы развития аграрного социума России во второй половине XIX века (по материалам специальных правительственных экспедиций 1892–1894 гг. под руководством В. В. Докучаева и 1894–1900 гг. под руководством А. А. Тилло). *Вестник Тамбов. ун-та*. Серия: Гуманитарные науки. Тамбов, 2012. Вып. 1 (105). С. 212–219.
24. Цинцадзе Н. С. Приоритетные правовые ценности государства и общества (на примере формирования водного законодательства России конца XIX – начала XX века). *Вестник Тамбов. ун-та*. Серия: Гуманитарные науки. 2013. Вып. 7 (123). С. 333–343.

Надійшла до редколегії 03.07.2018 р.

УДК 351/354

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Угоднікова О. І.,

к.е.н., ст. викладач кафедри туризму та готельного господарства,
Харківський національний університету міського господарства імені О. М. Бекетова,
м. Харків

Розглянуто питання розвитку державного управління туристичною галуззю. Зазначається, що світовими тенденціями є збільшення потоку туристів та підвищення прибутків від туристичної діяльності. Україна має значний потенціал для розвитку туризму, який використовується не повністю. Максимізація використання туристичного потенціалу можлива за умови формування ефективної системи державного управління галуззю.

© Угоднікова О. І., 2018